

NAVIKE I ISKUSTVA KORIŠTENJA INTERNETA MEĐU SREDNJOŠKOLCIMA S AKCENTOM NA PRISUTNOST NASILJA PREKO INTERNETA (DOŽIVLJENOG I POČINJENOG)

Edina KOS-BURIĆ, Sumedin ARNAUT

UDK 159.97-053.2:004.738.5

Istraživanjem smo nastojali utvrditi opće navike korištenja interneta među srednjoškolcima, a potom i stepen prisutnosti cyber nasilja (doživljenog i počinjenog) u ovoj specifičnoj populaciji. Na prigodnom uzorku utvrđeno je da internet za edukaciju koristi samo 9 % ispitanika, roditelji su nedovoljno uključeni u ono šta njihova djeca rade na internetu i koliko vremena provode uz ovaj medij; gotovo dvije trećine mladih izjasnilo se da internet koristi kao bijeg od stvarnosti, više od 90 % učenika ima potrebu da duže ostaje na internetu nego li su planirali; trećina ispitanika upravo zbog interneta ne uspijeva završiti svoje obaveze; učenici preko interneta doživljavaju i čine različite oblike nasilja.

Rezultati do kojih smo došli ukazuju na potrebu za osmišljavanjem efektivnih načina suzbijanja i reagovanja na pojavu nasilja na internetu i ovisnosti o internetu, ali i sugeriraju nužnost osmišljavanja adekvatnih preventivnih programa i promoviranja zdravih navika korištenja interneta. Dakako, programi ovakve prirode zahtijevaju interdisciplinarni pristup i međuinstitucionalnu saradnju.

S tim u vezi, rezultati istraživanja su prezentirani na okruglom stolu u kojem su učešća uzeli predstavnici institucija, udruženja, kao pojedinci kojih se ova problematika direktno ili indirektno tiče. I ovaj skup je rezultirao korisnim zaključcima koji su istraživačkim rezultatima dali osebnju iskustvenu i multidisciplinarnu dimenziju.

Ključne riječi: internet, ovisnost o internetu, nasilje preko interneta, škola

Uvod

Nasilje općenito je ozbiljan društveni, ali sve češće (mada ne i dovoljno) i istraživački problem. Kad su škole u pitanju poseban akcent se stavlja na vršnjačko nasilje u svim njegovim pojavnim oblicima. Dakako, škola kao odgojno-obrazovna institucija, prvenstveno ima preventivnu zadaću, a sukladno

potrebama osmišljava i adekvatne načine suzbijanja ove pojave.

Suvremene informaciono-komunikacione tehnologije, kako u svakodnevnom životu, tako i u školi nalaze svoju punu svrhu kroz usmjerene i kontrolirane aktivnosti. S druge strane, iskustva pokazuju, da je u porastu broj problemskih situacija u školi koje su direktnom posljedicom neodgovornog

ponašanja na internetu, posebno u onom dijelu koje možemo okarakterisati kao nasilje preko interneta.

Imajući u vidu gore navedeno, možemo reći da se škole i pored ozbiljnih programa prevencije vršnjačkog nasilja, suočavaju sa jednim, ako ne novim, a ono sve prisutnijim oblikom nasilja za koje nužno treba iznalaziti nova rješenja i nove načine preveniranja.

Ovaj zadatak je tim specifičniji jer većina problemskih situacija zapravo nastaje izvan škole (najčešće kod kuće), a direktne posljedice “sukoba” u nekom cyber prostoru se odražavaju u konkretnom prostoru – školi i nerijetko kulminiraju i direktnim nasiljem.

S aspekta odgoja i obrazovanja, jasno je da je to veoma široka oblast koja zahtijeva ozbiljnu kontemplaciju i naučno-istraživački pristup, kao i inovativne načine osmišljavanja preventivnih programa. Tim više što su, direktno ili indirektno, u ovaj proces uključeni mnogi faktori: društvena sredina, porodica, vršnjaci, odgojno-obrazovne institucije... U radu se, nekim od ovih pitanja, bavimo upravo iz perspektive škole – konkretno srednje škole

U tom kontekstu u nekoliko srednjih škola u Zenici je i osmišljen “pilot” projekat koji je tokom čitave školske godine tretirao pitanja ove specifične vrste/ oblika vršnjačkog nasilja – nasilja preko interneta. Kao jedna od najvažnijih aktivnosti ovog programa je njegov istraživački dio, a koji za cilj ima biti naučnom osnovom daljeg unaprjeđenja projekta (kako u ovim školama tako, nadamo se, i šire).

Imajući u vidu činjenicu da opće navike korištenja interneta (količina vremena koje se provede, dominantni sadržaji, odnos roditelja i td.) stoje u direktnoj vezi sa pojavom nasilja preko interneta, u istraživačkom dijelu smo nastojali utvrditi opće navike korištenja interneta među srednjoškolcima, a potom i stepen prisutnosti cyber nasilja (doživljenog i počinjenog) u ovoj specifičnoj populaciji.

Važno je naglasiti da su rezultati istraživanja predstavljeni svim relevantnim instancama u lokalnoj zajednici u formi okruglog stola, koji je rezultirao konkretnim zaključcima i prijedlozima za unaprjeđenje, neminovne, međuinstitucionalne saradnje u ovoj oblasti.

Teoretski okvir istraživanja

Ubrzan razvoj, možemo reći čak ekspanzija informacijsko-komunikacijskih tehnologija, je pojava koja

je, među ostalima, obilježila kraj XX i početak XXI stoljeća. Računari i “pametni telefoni” su postali dio svakodnevnog življenja kako odraslih, tako i mladih odnosno djece. Dostupnost interneta više nije ograničena samo na manji broj ljudi ili na internet klubove. Danas, doslovno, “internet nosimo u džepu”. Gotovo da i nema adolescenta ili djeteta koji nema “smartphone” i koji dnevno nije bar nekoliko sati “online”. Rezultati istraživanja u Americi pokazuju da 93% tinejdžera između 12 i 17 godina provodi određeno vrijeme na internetu (Kowalski, Limber i Agatstonm 2012). Slične podatke nalazimo i u Hrvatskoj: 93% djece uzrasta 11 do 18 godina ima otvoren facebook profil (Buljan –Flander, 2013), ali i u Bosni i Hercegovini – prema rezultatima istraživanja Smailbegović, Kokić (2011) 93,4% učenika koristi internet. A ovaj broj iz dana u dan je sve veći, a vrijeme provedeno na internetu je duže. Podaci (dostupno na <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>) za koje je presjek napravljen 31.12.2017. godine govore da 54,4% svjetske populacije ima pristup internetu dok taj procenat u Evropi iznosi 85,2%. U Bosni i Hercegovini 2013. godine 67,9% stanovništva pristupa ovom mediju (<https://www.internetworldstats.com/euro/ba.htm>), a taj broj se svakako približava današnjem evropskom prosjeku.

Ovolika ekspanzija dostupnosti suvremenih informacijskih tehnologija, a time u velikom broju slučajeva i dostupnost interneta, nosi sa sobom mnoštvo prednosti: znanja i informacije dobivamo mnogo lakše, brže i nerijetko u zanimljivijem obliku nego li putem npr. knjige; predstavlja sredstvo koje afirmira kognitivni, socijalni i fizički razvoj (Guan i Subrahmanyam, 2009); omogućava učenje, razvoj kreativnosti, predstavlja izvor zabave (Pregrad i dr. 2011); potiče razvoj osjećaja vlastite sposobnosti i samopouzdanja, doprinosi vježbanju koordinacije oko – ruka (Buljan-Flander i dr. 2004); predstavlja izvor edukacije i usavršavanja stranih jezika (Hodak i dr.2013); informatička

pismenost (koja spada u tzv. ključne kompetencije) je razvijenija i mladima interesantnija u smislu budućeg poziva; komunikacija sa ljudima je brža i jeftinija itd.

Ipak, kao i svaka tehnologija, pored niza prednosti sa sobom nosi svojevrstne izazove i opasnosti ukoliko joj se ne pristupi na ispravan način. Ovim negativnim aspektima interneta su posebno izloženi djeca i adolescenti. Prema Buljan-Flander, Karlović, Čosić (2004) ove opasnosti uključuju izlaganje seksualnim i nasilnim sadržajima, direktnu komunikaciju sa osobom koja traži neprimjerene odnose, izloženost uznemirujućim, neprijateljskim ili nepristojnim porukama, pretjeranu izoliranost djeteta koje proizilazi iz čestog i dugotrajnog korištenja interneta.

Također, kao jednu od negativnih posljedica možemo navesti i činjenicu da priroda nekih aktivnosti na internetu (igrice npr.) donese “iskrivljenu” sliku o protoku vremena, pa dijete (a i odrasli) provede mnogo više vremena na internetu nego li je to prvobitno mislilo. Ova, ali i druge činjenice kao što su npr. “primamljivi” sadržaji koje nudi internet, njegova sveopća dostupnost, sve veći broj sve mlađih korisnika, predstavljaju osnovu za nastanak ovisnosti o tom mediju.

S obzirom na porast broja korisnika interneta (prema Smith i sur., 2008 porast nasilja preko interneta određen je i brojem korisnika) i na sve više vremena provedenog na internetu (koje počinje poprimati oblike razvoja ovisnosti) za očekivati je i porast nasilja preko interneta.

S tim u vezi u nastavku ćemo akcenat staviti na teorijsko objašnjenje upravo ovih pojmova.

Ovisnost o internetu

Sintagma “ovisnost o internetu” već gotovo da je postala općepotrebnost i samorazumijevajuća u svakodnevnoj komunikaciji. Ipak, važno je naglasiti da među stručnjacima nailazimo na različita razumijevanja ovog pojma. Neki ga shvaćaju tek kao zanimanje “novom igračkom”, neki

tvrdi da se radi o gubitku samokontrole, a neki pak o ovoj pojavi govore kao o pravom psihičkom poremećaju npr. depresiji (Joison, Mckenna, Postmes, Reips 2007 prema Puharić i dr. 2014). Neki čak tvrde da je ovisnost o internetu povezana s promjenama strukture mozga (Lei i sur., 2012). Neki od ovih autora akcentiraju stavljaju na psihološke, a neki na fizičke znakove/ aspekte ovisnosti o internetu. No, činjenica "golim okom vidljiva" i istraživanjima dokazana (Miliša, Tolić; 2010) jeste upravo ona koja se odnosi na socijalni aspekt. Naime, prekomjerno korištenje interneta dovodi do zanemarivanja neposrednih društvenih kontakata. Takva stajališta i nalaze uočavamo kod autora u Bosni i Hercegovini, ali i regionu (Smailbegović Kokić, 2011; Miliša i sur., 2007) iz kojih se jasno vidi da je korištenje interneta postala jedna najzastupljenijih aktivnosti slobodnog vremena mladih.

Možemo reći dakle da ovisnost o internetu spada u bihevioralne ovisnosti (ili kako ih neki autori nazivaju nesupstancijalne ili procesne ovisnosti) koje se definiraju kao ovisnosti kod kojih je isključena konzumacija psihoaktivnih supstanci kao uzroka same ovisnosti (Demetrovics i Griffiths, 2012), kao i da je ta vrsta ovisnosti uzrok poteškoćama u svakodnevnom funkcioniranju (prema Alavi i sur., 2012). Pontes i sur. (2015) navode da je internet ovisnost spektar kompulzivnih i impulzivnih poremećaja koji uključuju *online* ili *offline* korištenje računala s obrascima pretjerane upotrebe, simptomima apstinencijske krize, razvijanjem tolerancije na pretjerano korištenje interneta i s negativnim posljedicama za pojedinca.

Čim je prihvaćena činjenica o postojanju ovisnosti o internetu pokušalo se odrediti kriterije za procjenu te ovisnosti, a u okviru kojih su se pitanja odnosila na opterećenost u primjeni interneta, vremenu provedenom na internetu, propuštanju drugih društvenih obaveza zbog interneta, pa sve do laganja prijateljima i roditeljima u vezi korištenja interneta. (Puharić i sur. 2014). U okviru

instrumenta korištenog za potrebe našeg istraživanja pitanja koja upućuju na znakove razvijanja ovisnosti o internetu smo izradili na osnovu mjerila ovisnosti o internetu koja su koje su izradili Young, Griffiths i Golderberg (prema Jeriček, 2002). Naime, zajedničko za sva ti ova autora jeste da spominju visok stepen tolerancije kod vremena upotrebe, gubitak ili prekid nekih važnih aktivnosti zbog upotrebe interneta i krizu (nemir, nervoza, razdražljivost) ako se smanji ili prekine upotreba. Yangova i Goldberg spominju još i nemoć pojedinca da kontrolira upotrebu, tj. duže vrijeme upotrebe nego li je to u početku planirao, dok samo kod Yangove nalazimo i laganje o upotrebi interneta i upotrebu kao bijeg od problema. (prema Jeriček, 2002)

Neka od obilježja prema kojima se može procijeniti je li neka osoba ovisna o internetu su: internet ima središnje mjesto u životu osobe, čak i kad nisu spojeni na internet, razgovaraju i razmišljaju o njemu, internet postaje važniji od prijatelja ili obitelji, potrebno je sve više i više vremena provoditi uz internet da bi postigli jednako zadovoljstvo, ostaju spojeni na internet duže nego što su planirali, zbog interneta je smanjena učinkovitost na poslu, u obitelji, u školi, na fakultetu, više puta su bezuspješno pokušavali kontrolirati pristup internetu (pokušaj smanjenja ili potpunog prekida korištenja interneta), osjećaju se nemirno, zlovoljno, potišteno ili razdražljivo ako im je onemogućen pristup internetu, često im je internet način bijega od problema i tako dalje (Miliša i Tolić, 2010).

Pontes i suradnici (2015), na temelju konceptualnog okvira koji su razvili Young i suradnici, navode da je identificirano pet specifičnih područja online ovisničkih ponašanja: virtualna seksualna ovisnost, virtualna ovisnost povezana s odnosima i vezama, kompulzivna internet ponašanja, odnosno opsesivno online kockanje, kupovanje ili razmjena, pretjerana zaokupljenost količinom informacija i ovisnost o računalu odnosno opsesivno igranje video igara.

Ovisnost o video igrama i ovisnost o društvenim mrežama je među najistraženijim oblicima i ujedno među onim oblicima koji se najviše razvijaju među mladima. Također, upravo ova ovisnosti o društvenim mrežama među srednjoškolicima generira složenije probleme koji se reflektiraju u školi, a nerijetko upravo u vidu internet nasilja.

Nasilje preko interneta

Kada govorimo o ljudskim postupcima, o postupcima koji se događaju licem u lice mislimo na "stvarni život". S druge strane, kada govorimo o postupcima koje činimo preko interneta skloni smo ih nazvati virtualnim, u neku ruku "nestvarnim životom". Ova pojava je potencijalno opasna, posebno u kontekstu nasilja, jer implicira deindividualizaciju čovjekovih postupaka, odnosno nenamjerno se kreira poruka da za ono što činimo na internetu ne važe "norme" ponašanja koje inače važe u direktnoj komunikaciji ili "stvarnom životu". Istina je da je internet toliko prisutan u životu suvremenog čovjeka, da su poruke koje pošaljemo u nekom virtualnom prostoru podjednako važne i jake (pod određenim okolnostima i jače) kao i one izrečene "licem u lice": U tom smislu sve je teže govoriti o granici između "stvarnog" (direktnog, licem u lice) i "nestvarnog" (virtualnog) života.

U svjetlu sve glasnijih poziva na prevenciju vršnjačkog nasilja i u kontekstu sve učestalije pojave nasilja preko interneta imati ovo na umu je od posebnog značaja. Naime, ono što važi za vršnjačko nasilje općenito uglavnom važi i za nasilje preko interneta. Ipak nasilje preko interneta odlikuje se nekim specifičnostima koje ga čine potencijalno opasnijim od nasilja "licem u lice".

Početak sistemskog istraživanja problema nasilja među djecom u školi (bullying), te osveščivanja ovog problema u stručnim krugovima i javnosti veže se za D. Olweusa koji navodi da je učenik zlostavljan ili viktimiziran onda kada je opetovano i trajno

izložen negativnim postupcima jednog ili više učenika. (Olweus, 1998). Prema tome o bullyingu možemo govoriti onda kad su ispunjena tri uvjeta: *negativni postupci* (koje neko čini s namjerom povrjeđivanja ili nanošenja neugodnosti); da se ti postupci *ponavljaju* kroz duži vremenski period (što isključuje povremene, nenamjerne negativne postupke među učenicima) te da postoji *nesrazmjeran/ asimetričan odnos snaga* (u fizičkom, psihičkom, brojčanom i dr. smislu). Kao takvo javlja se u različitim formama – sa upotrebom riječi i fizičkog kontakta ili bez riječi i fizičkog kontakta (kao npr. isključivanje iz grupe, klevetanje i sl.) Pa iako je društvo najosjetljivije na fizičko nasilje, druge njegove forme su potencijalno dugoročno opasnije po žrtvu.

Navedene karakteristike se odnose i na nasilne postupke učinjene preko interneta: kontinuirani, negativni postupci s namjerom da se neko povrijedi uz postojanje neravnopravnosti u moći. Smith i sur. (2008) nasilje preko interneta definiraju kao agresivno, namjerno ponašanje prema pojedincu i grupi preko interneta koje se ponavlja, a usmjereno je prema pojedincima koji se ne mogu lako odbraniti, a Cetin i sur. (2011) vršnjačko nasilje preko interneta definiraju kao namjeran pokušaj nanošenja štete vršnjaku ili vršnjacima kroz manipulaciju i narušavanje odnosa s drugima, i to preko mobitela ili interneta.

Najočitija razlika između nasilja “licem u lice” i nasilja preko interneta jeste u mediju/ prostoru u kojem se odvija, pri čemu je ovo dugo karakteristično po tzv. “elektronskom kontaktu” i nemogućnošću ostvarivanja fizičkog kontakta. Ipak, posljedice su jednake, a nerijetko i izraženije, ukoliko je riječ o cyber nasilju (prema Đuraković i sur. 2014).

Naime, u školskom kontekstu “klasično nasilje” lakše je identificirati jer se desi na određenom mjestu, često uz određene svjedoke, nasilnika je lakše prepoznati i odgojno-disciplinski djelovati, a žrtva mnogo lakše može odgovoriti i zatražiti zaštitu. Ono što je poteškoća kad su škole i

nasilje preko interneta u pitanju (ali i ostale institucije) jeste da je veoma teško identificirati nasilnika (ukoliko želi ostati anonimn), ako je nasilnik i poznat teško je “dokazati krivicu” (što zahtjeva edukaciju učenika u smislu “spašavanja” svih negativnih sadržaja koji im se upute), žrtva nasilje doživi kod kuće, ali ga preživljava u školi i često ne može odgovoriti na nasilje ili zatražiti pomoć itd.

Dakle ključne razlike između nasilja “licem u lice” i nasilja preko interneta su (prema Babić-Čikeš): a) korištenje informaciono-komunikacione tehnologije (prije svega računari i mobiteli) kao prostora u kojem se čini nasilje i b) činjenica da dijete koje je žrtva nasilja to nasilje trpi prostorno i vremenski neograničeno (nisu sigurni ni u svom domu i izloženi su mu 24 sata dnevno, neke uvrede mogu ostati online neograničeno dugo). Upravo ova druga stavka čini ovaj problem ozbiljnim i vrijednim pažnje stručnjaka.

Nadalje, kao što su sudionici “začaranog” kruga vršnjačkog nasilja u školi nasilnik – žrtva – posmatrač (uloga posmatrača često neopravdano zanemarena) možemo reći da se iste kategorije javljaju i krugu nasilja preko interneta.

Kao što smo već naveli, porast nasilja preko interneta određen je (i) stalnim porastom broja korisnika interneta, a veliki broj ispitanika (u različitim istraživanjima, pa i u našem) se izjašnjava da internet najviše koristi za komunikaciju/društvene mreže. Kao logično pitanje nameće se zašto je komunikacija u virtualnom prostoru toliko rasprostranjena (s tendencijom stalnog povećanja).

Odgovor na to pitanje dobivamo kroz rezultate mnogih istraživanja (Walther, 1996; Valkenburg i Peter, 2011) a on glasi: komuniciranje preko interneta daje veću mogućnost kontrole pri samopredstavljanju i samobjavlivanju nego pri komunikaciji “licem u lice”. Upravo ta mogućnost kontrole kod pojedinca stvara (lažni) osjećaj sigurnosti, a koji implicitno dovodi do veće slobode u međuljudskoj komunikaciji (dakako preko interneta).

Tri su odrednice koje to omogućuju: anonimnost, asinkroničnost i dostupnost (Valkenburg i Peter, 2011).

I pored izvjesnih pozitivnih strana anonimnosti (nekim adolescentima pomogne ostvariti socijalnu prihvaćenost) ipak je važno naglasiti da je to element koji “utječe na moral i etiku te smanjuje osjećaj samokontrole u odnosu na uobičajenu, tradicionalnu situaciju” (Valkenburg i Peter, 2011). Ova činjenica je posebno važna u školskim okolnostima (dakako i drugdje) jer potencijalno može rezultirati agresivnošću i vrijeđanjem vršnjaka. Još složenija situacija je ukoliko se adolescent skriva iza tuđeg imena – što je nemoguće u komunikaciji “licem u lice”. U tom slučaju možemo reći da je ova vrsta nasilja destruktivnija, a po žrtvu ostavlja teže posljedice (jer čak ne zna ni ko je nasilnik, tj. “oduzima” joj se mogućnost reakcije).

Asinkroničnost, pak, posebno odgovara stidljivim i nesigurnim adolescentima jer napisano se ne objavi dok ne klikne naredbu “slati” te im pruža mogućnost da se lijepo izraze. Ipak, negativna strana asinkroničnosti jeste da agresivnim adolescentima pruža mogućnost nanošenja veće boli, tj. osigurava kontrolu nad porukom koju šalju.

I odrednica dostupnosti ima svoje dobre i loše aspekte. S jedne strane omogućava održavanja kontakata s dragim osobama koje nisu u blizini, ali i komunikaciju s potencijalno vrlo opasnim osobama. (prema Valkenburg i Peter, 2011).

Ipak, za uposlenike škole posebno su zabrinjavajući (čitaj zahtijevaju plan akcije) su rezultati istraživanja (Slonje i Smith, 2008) u kojima se navodi da su nasilnici uglavnom oni koje mladi poznaju (iz škole ili nekog drugog mjesta), a najmanji udio imaju stranci.

U školskom kontekstu nasilje preko interneta najčešće se (za sad) očituje kroz različite oblike internet-ske komunikacije, npr. upotrebom neugodnih izraza, uvreda i šala, širenje loših ili netačnih informacija i sl. i to u ciljano kreiranim grupama (npr grupa odjeljenja II-9) ili putem

individualnih poruka među učenicima koji se međusobno poznaju.

Lacey (2007, prema Cetin, Yamani Peker, 2011) je dobio rezultate koji ukazuju na to da su najčešći oblici nasilja među adolescentima poruke u obliku zadirkivanja, širenje glasina i ponižavanje.

Willard (2004) nasilje preko interneta dijeli na sedam različitih oblika (prema Li, 2010):

1. iskazivanje ljutnje, odnosno slanje ljutih, neugodnih i vulgarnih poruka izravno usmjerenih prema osobi ili nekoj *online* grupi
2. uznemiravanje koje podrazumijeva ponavljajuće slanje prijetećih poruka nekoj osobi
3. uhođenje preko interneta, što uključuje uznemiravanje koje doprinosi šteti ili zastrašivanju pojedinca
4. klevetanje, odnosno slanje ili objavljivanje uvredljivih, neistinitih ili zlih izjava o nekoj osobi drugim ljudima
5. maskiranje ili pretvaranje da je osoba netko drugi te slanje ili objavljivanje materijala pod identitetom druge osobe koji tu osobu čine lošom ili potencijalnom prijetnjom drugima
6. izdaja i prevara, što podrazumijeva slanje ili objavljivanje materijala o osobi koji uključuje osjetljive, privatne ili neugodne informacije, uključujući i privatne poruke i slike
7. izdvajanje, odnosno aktivnosti kojima se namjerno isključuje osobu iz neke *online* grupe.

Upravo ova podjela je bila osnovom za kreiranje drugog dijela upitnika korištenog u našem istraživanju.

Dakle, pod pretpostavkom, da su i počinioci i žrtve iz školskog ili bližeg okruženja, u istraživački instrument smo uključili stavke koje se odnose na doživljeno nasilje preko interneta kao i pitanja koja se odnose na činjenje nekog od navedenih oblika nasilja preko interneta. Dakako, imajući na umu "opasnost" davanja socijalno poželjnih odgovora (kojima su podložna

ovakva istraživanja), a što smo nastojali svesti na što manju mjeru detaljnim i opreznim uputstvima ispitanicima.

Metodološki okvir

Problem istraživanja

Internet kao društvena pojava koja zahvata sve pore društva ima veoma značajan uticaj na svakodnevni život. Ako to posmatramo iz ugla jednog srednjoškolca onda možemo doći do spoznaje da je internet sastavni dio njegovog životnog prostora. Generacije koje su malo starije dobro pamte vrijeme u kojem nije bilo interneta i načine komunikacije prije ove pojave. Iz te perspektive moguće je praviti analize o tome šta je dobro a šta je loše kada govorimo o internetu. Također treba naglasiti da je internet sastavni dio svakodnevnog života, komunikacije i društvenog djelovanja. Dakle, nameće se nekoliko pitanja na koja treba ponuditi odgovor. Koliko je neophodno da se prilagodimo potrebama i zahtjevima savremene komunikacije, te kako možemo svrsishodno koristiti internet kao savremeno dostignuće. Treba naglasiti i problem vezanosti za internet i opravdanost provođenja vremena na određenim internet-skim proizvodima (društvene mreže, igrice...). U svemu ovome potrebno je ispitati koliko vremena mladi provode na internetu, postojanje rizika ovisnosti o internetu i činjenja nasilja. Koliko smo uopće spremni i sposobni da razumijemo i shvatimo kako ove pojave djeluju na mlade. Pod tim podrazumijevamo sve one koji su zadušeni i odgovorni za odgoj i obrazovanje (roditelji, prosvjetni radnici, vjerski službenici).

Ovo istraživanje se nametnulo kao potreba za iskustvenim istraživanjem problema i pitanja koja utiču na mlade, a samim tim i na obrazovni sistem. Svaka nova pojava ima svoje djelovanje i rezultate djelovanja. Potrebno je na osnovu naučno utemeljene metodologije utvrditi djelovanje tih pojava. Iz rezultata istraživanja možemo tražiti odgovore na

postavljena pitanja te dati smjernice za dalje postupanje. Dakle, radi se o akcijskom istraživanju zasnovanom na empirijskim činjenicama. Ono što je trend u savremenom istraživanju da se putem hermeneutičkog kruga pokušaju dati potrebne informacije i znanja za prevladavanje problema ovisnosti mladih o internetu. Nika-ko ne smijemo biti od onih koji će internet posmatrati kao zlo i apriori odbaciti sve ono što nosi sa sobom, ali ne možemo biti naivni i prihvatiti da nas vodi bez kritičkog promišljanja i iskustvenog promatranja posljedica tog djelovanja. Često se dogodi da zbog manjka znanja ili informacija o određenom problemu dolazimo u bezizlazne situacije. Treba naglasiti potrebu da se preuzme odgovornost i da se ponude adekvatne informacije kako bi izbjegli negativne posljedice određene pojave a istovremeno iskoristili njene pozitivne mogućnosti.

Cilj istraživanja

Istraživanje ima za cilj utvrditi opće navike i iskustva korištenja interneta, stavljajući akcenat na ispitivanje učestalosti doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta na uzorku srednjoškolaca.

Također, ovim istraživanjem smo imali nakanu dobiti više podataka o znakovima razvijanja ovisnosti o internetu, ali i o odnosu roditelja prema ovim pitanjima.

Zadaci istraživanja

- Ispitati karakteristike (spol, uspjeh, vladanje...) uzorka učenika.
- Ispitati koliko mladi koriste internet kao medij u svakodnevnom životu.
- Ispitati koliko mladi provode vremena na internetu te koje sadržaje najviše koriste .
- Ispitati postojanje rizika ovisnosti o internetu kod mladih.
- Utvrditi kako se roditelji odnose prema ovoj pojavi
- Utvrditi koliko su srednjoškolci izloženi nasilju na internetu.
- Utvrditi koliko su srednjoškolci skloni da čine nasilje putem interneta.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Servey metod koristili smo u realizaciji istraživanja, kad smo na odgovarajućem uzorku i uz pomoć odgovarajućeg anketnog upitnika prikupili relevantne podatke, obradili ih, prikazali i analizirali, i na kraju izveli određene zaključke.

Tehnika korištena u ovom istraživanju je anketiranje, a postupak istraživanja proveden je putem upitnika (CB01). Ovaj upitnik pored uvodnih pitanja vezanih za strukturu uzorka učenika sadrži dva dijela koja se odnose na samu tematiku ovog istraživanja.

Prvi dio istraživačkog instrumenta se sastoji od 12 ajtema kojima se ispituju opće navike korištenja interneta (iskustva učenika u korištenju interneta, posjedovanje Facebook profila, mjesto, učestalost i svrhu korištenja interneta), uključenost roditelja u načinu kontroliranja onoga što djeca rade na internetu te 4 pitanja koja mogu biti indikator razvijanja ovisnosti o internetu kod učenika. Ova četiri pitanja u upitniku predstavljaju bateriju pitanja za procjenu stepena razvijanja ovisnosti o internetu. Pitanja procjenjuju: toleranciju kod vremena upotrebe interneta; gubitak ili prekid socijalnih ili drugih aktivnosti zbog preduge upotrebe interneta; nemoć pojedinca da kontrolira upotrebu interneta; te upotrebu interneta kao bijeg od stvarnosti, problema, osjećaja krivnje, nemoći ili zabrinutosti.

Znakove razvijanja ovisnosti o Internetu smo izradili na osnovu mjerila ovisnosti o Internetu koja su bila zajednička onima koje su izradili

Young, Griffiths i Golderberg (prema Jeriček, 2002). U obradi podataka za procjenu stepena razvijanja ovisnosti u bateriju je uključeno i pitanje o učestalosti korištenja interneta, pri čemu je određeno da korištenje interneta više od tri sata dnevno predstavlja jedan od znakova ovisnosti.

Drugi dio upitnika se sastoji iz dvije liste opisanih ponašanja: doživljenog i počinjenog nasilnog oblika ponašanja na internetu.

Učenici daju odgovor na skali Likertovog tipa od 1 do 4, pri čemu je 1 nikad, a 4 često.

U prvoj supskali "Doživljavanje nasilja preko interneta" sudionici procjenjuju jesu li doživjeli opisano ponašanje.

U drugoj supskali "Činjenje nasilja preko interneta" na identičnim česticama sudionici procjenjuju jesu li se tako ponašali.

Svaki dio sadrži 7 čestica, a koje su kreirane na bazi Willardove (Willard, 2004, prema Li, 2010) podjele, koji nasilje preko interneta dijeli na sedam različitih oblika.

Istraživački uzorak

U ovom istraživanju učestvovalo je 219 učenika (od I do IV razreda) srednjih škola sa područja grada Zenice: Prva gimnazija, Druga gimnazija i Industrijska škola. Što se tiče spola uzorak je ujednačen u skladu sa ukupnom populacijom. Uzorak je slučajna nenamjeran.

Uspjeh u učenju i vladanju na kraju I polugodišta pokazuje da je i ovaj segment ujednačen sa ukupnom populacijom. Broj izostanaka

je također pokazatelj koji govori o strukturi uzorka i ujednačenosti sa ukupnom populacijom srednjoškola. Dakle, možemo reći da je uzorak učenika ujednačen sa ukupnom populacijom čime smo postigli reprezentativnost uzoraka, što daje značaj ovom istraživanju

Rezultati istraživanja

Navike i iskustva korištenja interneta kod srednjoškolaca

Učenici kao medij najčešće koriste internet (94%). Prije pojave interneta najznačajnije mjesto zauzimali su televizija i radio kao medij.

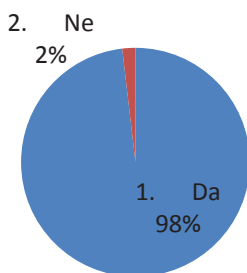
Oko 60% učenika u prosjeku na internetu provedu dnevno 3 i više sati, što je preko preporučenog vremena od dva do tri sata.

Učenici uglavnom koriste internet za zabavu i komunikaciju (oko 60%), dok se samo 9% izjasnilo da koristi internet za edukaciju. Odgovori učenika na ovo pitanje pozivaju na djelovanje svih relevantnih faktora.

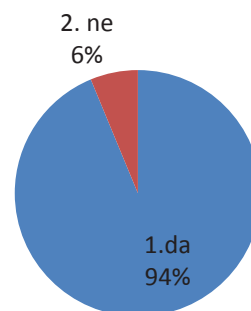
Gotovo svi učenici imaju profil na društvenoj mreži i uključeni su u neku grupu na internetu. Učenici imaju svoje profile i grupe na kojima provode veliki dio svoga vremena. Ovo je svakodnevno sredstvo komunikacije mladih. Značajnim se čini istražiti načine, sadržaj i kvalitet komunikacije putem društvenih mreža, što bi svakako trebao biti predmet nekih budućih istraživanja.

Prema izjavama učenika, samo 12% roditelja zna koje stranice posjećuju učenici na internetu, dok su ostali roditelji djelimično upoznati ili

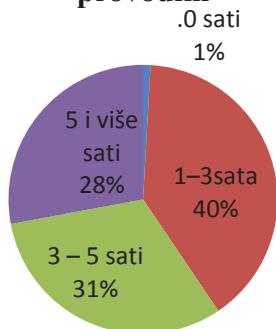
Da li imaš profil na nekoj društvenoj mreži

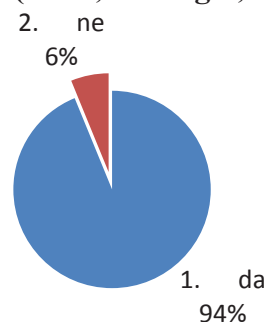
Za razliku od drugih medija, najviše koristim internet:

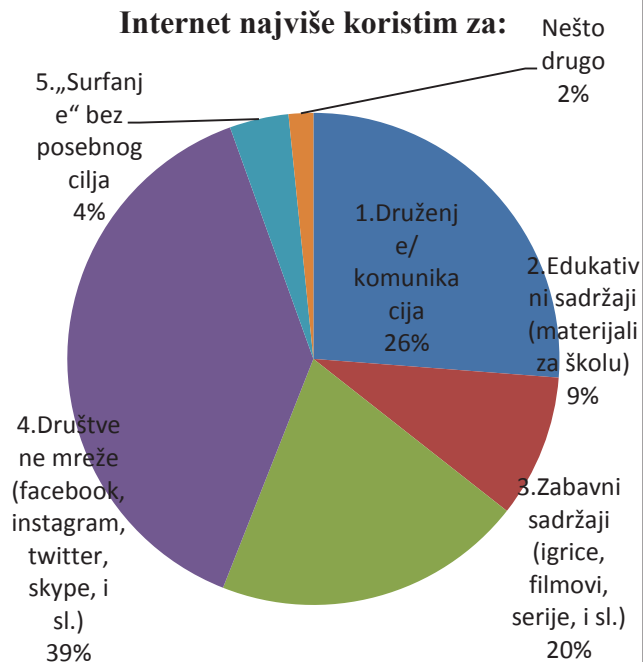
U prosjeku dnevno na internetu provodim

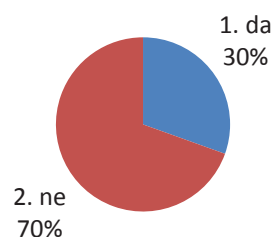
Da li si član neke grupe na internetu (viber, mesinger,...)

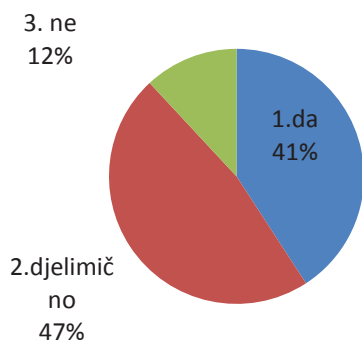
Internet najviše koristim za:

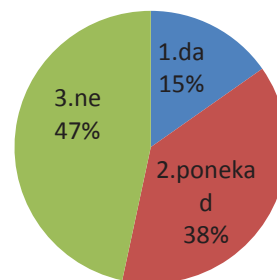
Postoje kućna pravila od strane roditelja kako da koristim internet (u smislu sigurnog i odgovornog korištenja)

Moji roditelji znaju koje sadržaje/stranice posjećujem na internetu

Moji roditelji kontrolišu koliko vremena provedem na internetu:

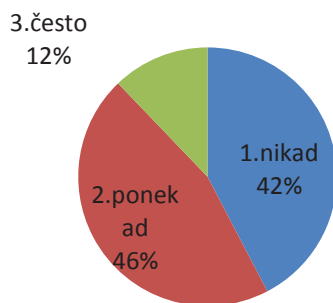
nisu nikako upoznati. Ova činjenica govori o tome da roditelji imaju veoma mali uvid u ono što rade mladi na internetu, a što opet upućuje na značajnu prazninu u odgojnom djelovanju. Posebno ako imamo u vidu sve mogućnosti interneta i zloupotrebe koje se dešavaju preko interneta.

uočimo kao i u prethodnom pitanju problem sistematičnog i ozbiljnog odgojnog djelovanja. Vrijeme je veoma značajno i traži organizaciju i raspored. Odgojno djelovanje u tom smjeru treba mlade da osposobi za pravilno i svrsishodno organizovanje vremena i

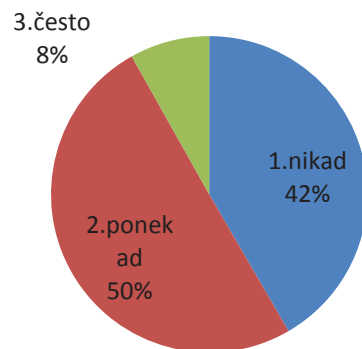
Samo 15 posto roditelja kontrolišu vrijeme provedeno na internetu. Iz odgovora na ovo pitanje možemo da

raspored životnih aktivnosti. Ako ne djelujemo u tom pravcu pitanje je šta možemo očekivati kao rezultat, pod tolikom izloženosti svim mogućnostima i izazovima koje nudi internet mladima. Samo jedna trećina učenika ima neka pravila o korištenju interneta dok se više od dvije trećine učenika izjasnilo da nema pravila u smislu odgovornosti i sigurnosti na internetu. Potrebno je zapitati se kolika je svijest mladih, odnosno njihovih roditelja u ovom slučaju, o rizicima u korištenju određenih sadržaja, komunikaciji i sl.

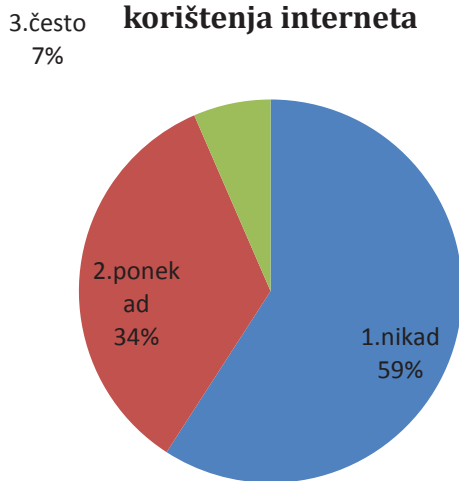
Osjećam potrebu da sve više vremena provodim na internetu

Koristim internet kao vid „bijega“ od problema

Odgadam planove zbog korištenja interneta

Indikatori razvoja ovisnosti o internetu

Većina učenika se izjasnila da internet koriste kao bijeg od stvarnosti (oko 58% ponekad i često). Ako posmatramo odgovore učenika možemo doći do zaključka da mladi dosta koriste internet kao neki bijeg od svakodnevnice. To može biti u svrhu odmora, relaksacije, ali veoma često i bijeg od suočavanja sa stvarnim životnim zahtjevima, problemima i obavezama. Također postoji veliki rizik da taj bijeg postane "jedini mogući" izlaz koji ne vodi nigdje.

Također oko 39% učenika odgađa poslove i redovne aktivnosti zbog interneta. Dakle više od jedne trećine učenika ima probleme u organizaciji svojih životnih aktivnosti zbog korištenja interneta. Učestala dnevna

upotreba interneta kroz neko vrijeme može rezultirati i stvaranjem ovisnosti. Jedna od rizičnih skupina za razvoj ovisnosti su adolescenti. Oko 58% učenika osjeća potrebu da sve više vremena provodi na internetu. Pored jedne trećine koji odlažu svakodnevne svoje obaveze ovaj podatak je također zabrinjavajući, jer rizik da se padne u

ovisnost se povećava na dvije trećine učenika. Oko 94% učenika izjasnilo da ostaju duže na internetu nego što su planirali. I ovo je podatak koji nam govori o riziku da se postane ovisan o internetu. Ako nas jedna aktivnost, čija je svrsishodnost uveliko upitna, stalno odvlači u svoj "zagrljaj" rizik da postanemo ovisni je veoma velik.

Doživljeno cyber nasilje – Rezultati odgovora na pitanje: "Da li ti se opisano ponašanje dogodilo (da li si doživio/ la) na internetu"

Ponašanje koje se može protumačiti kao nasilno putem interneta kroz *iskazivanje ljutnje* dogodilo se 61% ispitanika, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 27% učenika izjasnilo se da su doživjeli *uznemiravanje* na internetu, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 24% učenika izjasnilo se da su doživjeli *uhodjenje* putem interneta, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 36% učenika je doživjelo *klevetanje* putem interneta, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 27% učenika izjasnilo se da im se dogodilo *maskiranje*, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 29% učenika izjasnilo se da su doživjeli *izdaju i prevaru* putem interneta, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 40% učenika se izjasnilo da su doživjeli *izdvajanje* (namjerno isključivanje iz grupe), u različitim nivoima učestalosti.

Učinjeno cyber nasilje – Rezultati odgovora na pitanje "Da li si opisano ponašanje učinio/ la na internetu"

Ponašanje koje se može protumačiti kao nasilno putem interneta kroz *iskazivanje ljutnje* učinilo je se 40% ispitanika, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 15% učenika izjasnilo se da su učinili *uznemiravanje* na internetu, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 14% učenika izjasnilo se da su učinili *uhodjenje* putem interneta, u različitim nivoima učestalosti. Oko 15% učenika je učinilo *klevetanje* putem interneta, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 11% učenika izjasnilo se da je učinilo *maskiranje*, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 13 % učenika izjasnilo se da su doživjeli *izdaju i prevaru* putem interneta, u različitim nivoima učestalosti.

Oko 30 % učenika se izjasnilo da su učinili *izdvajanje* (namjerno isključivanje iz grupe), u različitim nivoima učestalosti.

Zaključci istraživanja

Uzorak je reprezentativan jer je ujednačen sa općim karakteristikama populacije učenika tog uzrasta (spol, uspjeh, vladanje, izostanci, vrsta škole).

Glavni medij i sredstvo komunikacije mladih je internet. Dakle, može se reći da mladi žive sa internetom, da on ima ogroman uticaj na mlade te se može pretpostaviti da utiče na formiranje slike o sebi, stavova, pogleda na svijet.

Oko dvije trećine mladih provodi više od tri sata dnevno na internetu, dok istraživanja pokazuju da je dovoljno dva do tri sata dnevno boravka na internetu.

Internet se koristi za edukaciju samo u 9 % slučajeva, što je zabrinjavajuće i poziva na aktivnost svih odgovornih za odgoj mladih. Dakle, detektovano je malo korištenje interneta u svrhu edukacije, dok mladi provode veliki dio svoga vremena na internetu.

Sa aspekta odgojnog djelovanja roditelja na kontrolu provedenog vremena i sadržaja koji se koriste postoji ogromna praznina koja svakako proizvodi negativne posljedice.

Blizu dvije trećine mladih izjasnilo se da internet koristi kao bijeg od stvarnosti. Poimanje i razumijevanje interneta kod njih nije u službi svakodnevnih životnih obaveza i potreba. Taj bijeg od stvarnosti može biti zabrinjavajući iz više aspekata. Internet je sastavni dio života, ali nije u službi rješavanja stvarnih životnih potreba, bar prema izjašnjavanju mladih. Bijeg od realnosti u neizvjesnu virtualnu stvarnost nikako ne može biti u službi razvoja zdrave i potpune ličnosti.

Jedna trećina ispitanika ne uspijeva izvršiti na vrijeme svoje obaveze zbog interneta, dok dvije trećine njih ima potrebu da duže boravi na internetu. Ovi podaci iz istraživanja ukazuju na nemali broj potencijalnih ovisnika o internetu.

Oko 94 % posto učenika ponekad i često ostaju duže na internetu nego što su planirali. Korištenje interneta je veoma teško kontrolirana aktivnost kod mladih. Ako znamo šta kod čovjeka proizvode nekontrolisano upražnjavanje aktivnosti koje spadaju u domen ljudskih potreba (npr. hrana koju jedemo previše) ili nepoželjne (kocka) onda možemo samo pretpostaviti koliki je rizik da mladi postanu ovisni o internetu.

Mladi putem interneta doživljavaju različite oblike nasilja i također čine nasilje. Izloženost mladih nasilju putem interneta često ima dalekosežne posljedice na psihičko zdravlje mladih. Ovo je također jedan poseban aspekt istraživanja koji traži odgovarajuću edukaciju i djelovanje odgovornih faktora.

Završna razmatranja

Cilj istraživanja je bio utvrditi opće navike i iskustva korištenja interneta među srednjoškolicima stavljajući pri tom akcenat na znakove razvijanja ovisnosti o internetu i stepen prisutnosti cyber nasilja (doživljenog i učinjenog).

Rezultati istraživanja kao i svakodnevna iskustva ukazuju na opravdanost i potrebu za ovakvim i sličnim istraživanjima. Dakako, s ciljem osmišljavanja adekvatnih preventivnih programa i promoviranja zdravih navika korištenja interneta, i to ne samo u školi nego programi koji će podrazumijevati interdisciplinarni pristup i međuinstitucionalnu saradnju.

S tim u vezi, rezultati ovog istraživanja su prezentirani na okruglom stolu u kojem su učešća uzeli predstavnici institucija, udruženja, kao pojedinci kojih se ova problematika

direktno ili indirektno tiče (Vijeće roditelja, Vijeće učenika, Vijeće nastavnika, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Pravni fakultet, Fakultet za informacione tehnologije, Udruženje pedagoga, Centar za mentalno zdravlje, Institut za zdravlje i sigurnost hrane, Zavod za bolesti ovisnosti...). I ovaj okrugli sto je polučio svojevrstne zaključke koji bi mogli / trebali biti osnova za kreiranje preventivnih programa na nivou lokalne zajednice (i šire). Neki od tih zaključaka su, podjednako važni kao i zaključci istraživanja jer dolaze iz iskustvenih situacija kao naprimjer: animirati i educirati učenike kad i na koji način se obratiti policiji; ispravljati (pogrešnu) predodžbu o anonimnosti na društvenim mrežama, poticati mlade na svrsishodno korištenje interneta, potencirati ulogu medija u formiranju pozitivnih navika korištenja interneta, educirati i poticati roditelje na razgovor s djecom o ovim pitanjima, potrebno razvijati sveobuhvatnije i brže procedure otkrivanja počinitelja cyber nasilja, intenzivirati rad stručnih saradnika u školama na ovim pitanjima (s roditeljima i djecom), razgraničiti u pravnom smislu pojmove cyber nasilje i govor mržnje, kod učenika razvijati odgovornost za vlastite postupke, osmisliti odgovarajuće mjere u slučajevima izraženog nasilja preko interneta, potencirati peer edukaciju (vršnjačku edukaciju) na ovim pitanjima...

Navedeni rezultati i zaključci ukazuju na neminovnost kreiranja preventivnih programa u školama koji će se baviti ovom (relativno) novom oblasti, a koji će nužno podrazumijevati saradnju svih uključenih u proces rasta i razvoja jednog mladog čovjeka. Također škola, odnosno društvo već mora iznalaziti efektivne načine suzbijanja i reagovanja na pojavu nasilja na internetu i ovisnosti o internetu budući da su takve situacije sve češće u školi i cjelokupnoj društvenoj zajednici.

Literatura

- Alavi, S.S., Ferdosi M., Jannatifard, F., Eslami, M., Alaghemandan, H., Setare, M. (2012). Behavioral Addiction versus Substance Addiction: Correspondence of psychiatric and psychological Views. *International Journal of Preventive Medicine*, 3 (4), 290-294.
- Babić-Čikeš, A., Milić, M., Šincek D., Tomašić-Humer J. Priručnik za voditelje programa prevencije nasilja putem interneta. *Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera Osijek, Filozofski fakultet* (dostupno na www.ffos.unios.hr/download)
- Buljan Flander, G. (2013). Istraživanje: Koliko vremena i uz koje rizike djeca provode vrijeme na 20 internetu i Facebooku, *preuzeto 15.6.2018. s http://dobarzivot.net/obitelj/istrazivanje-koliko-vremena-uz-koje-rizike-djeca-provode-na-internetu/*
- Buljan-Flander, G., Karlović, A., Ćosić, I. (2004). Izloženost djece zlostavljanju putem interneta. *Medix*, 54/55(10), 159-161.
- Cetin, B., Yaman, E., Peker, A., (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability. *Computers & Education*, 57(4), 226-2271
- Demetrovics, Z., Griffiths, M., D. (2012). Behavioral addictions: Past, present and future. *Akademiai Kiado, Budapest Journal of Behavioral Addictions* 1(1), 1-2.
- Duraković, S.J., Šincek, D., Tomašić-Humer, J. (2014). Prikaz skale doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta i rezultata te skale na vinkovačkim srednjoškolicima. *Život i škola*, br 32 (2/2014), god.60, 61-74
- Guan, S. A. i Subrahmanyam, K. (2009). Youth Internet use: risks and opportunities. *Current Opinion in Psychiatry*, 22, 351-356.
- Hodak Kodžoman, I., Velki, T. i Cakić, L. (2013). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola*, 30(59), 110-128.
- Internet World Stats. Internet Users in the World. 2017. Dostupno na <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
- Jeriček, H. (2002). Internet i ovisnost o internetu u Sloveniji. *Medij. istraž. (god. 8, br. 2)*, 85-101
- Joinson AN, McKenna KYA, (2007) Postmes T, Reips UD. The Oxford Handbook of Internet Psychology. *Internet use and abuse and psychological problems*. New York: Oxford University Press.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P. i Agatston P.W. (2012). Cyberbullying: Bullying in the Digital Age. *Malden, MA: Blackwell*.
- Lei H, Xu J, Zhao Z, Qin L, Du Y, Zhou Y, Lin F. (2012). Abnormal White Matter Integrity in Adolescents with Internet Addiction Disorder: A Tract-Based Spatial Statistics Study. *PLoS ONE* Dostupno na: <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0030253#s4>
- Li, Q. (2010). Cyberbullying in High Schools: A Study of Students' Behaviour and Beliefs about This New Phenomenon, *Journal of Aggression, Maltreatment, and Trauma*, 19(4), 372-392.
- Miliša Z, Mlinarević V, Proroković A. (2007) Slobodno vrijeme mladih u procesima modernizacije – usporedba slavonskih gradova i Zadra. *Pedagoški istraživanja*; 4, 81-99.
- Miliša, Z., Tolić, M. (2010). Kriza odgoja i ekspanzija suvremenih ovisnosti. *Medianali*. 4 (8), 135-164.
- Olweus, D. (1998). Nasilje među djecom u školi. *Zagreb: Školska knjiga*
- Pontes, H., M., Kuss, D., J., Griffiths, M., D. (2015). Clinical psychology of Internet addiction: a review of its conceptualization, prevalence, neuronal processes, and implications for treatment. *Neuroscience and Neuroeconomics*. 4, 1-13.
- Pregrad, J., Tomić Latinac, M., Mikić, M. i Šeparović, N. (2011). Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima: Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektroničkog nasilja "Prekini lanac". *Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku*.
- Sinanović, O. i sur. (2001). Ovisnost o drogama, uzroci i posljedice, prevencija i liječenje: multidisciplinarni pristup, Tuzla, Behram-begova medresa.
- Slonje, R., Smith, P.K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154
- Smailbegović, T., Kokić, A. (2011). Iskustva korištenja interneta učenika osnovnih škola u KS, *Izvještaj o rezultatima istraživanja, KJU Porodično savjetovništvo – odjeljenje za razvojno-istraživačke poslove*
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (4), 376-385
- Valkenburg, P. M. & Peter, J. (2011). Online Communication Among Adolescents: An Integrated Model of its Attraction, Opportunities and Risks, *Journal of Adolescents Health*, 48, 121-127.
- Walther, J. B. (1996). Computer-Mediated Communication: Impersonal, interpersonal and Hyperpersonal interaction, *Communication research*, 23 (1), 3-43.
- Z. Puharić, I. Stašević, D. Ropac, N. Petričević, I. Jurišić. (2014). Istraživanje čimbenika nastanka ovisnosti o internetu. *Acta Med Croatica*, 68, 361-373

الموجز

عادات وتجارب استخدام الإنترنت لدى تلاميذ المرحلة الثانوية مع التركيز على وجود العنف عبر الإنترنت (التعرض للعنف وممارسته)

أدينا كوس بوريتش، سوميدين أرناؤوط

حاولنا في هذه الدراسة التعرف على العادات العامة في استخدام الإنترنت لدى تلاميذ المرحلة الثانوية، ودرجة وجود "العنف السيبراني" (التعرض

Summary

HABIT AND EXPERIENCES OF USING THE INTERNET BY HIGH SCHOOL STUDENTS WITH AN ACCENT UPON INTERNET VIOLENCE (EXPERIENCED AND COMMITTED)

Kos-Burić Edina, Arnaut Sumedin

In this research we aimed at establishing general habits of using the internet by high school students as well as the degree of

للعنف وممارسته) لدى هذه الفئة. وقد ثبت في العينة التي شملتها الدراسة أن 9% فقط من الذين تم اختبارهم يستخدمون الإنترنت لأغراض تعليمية، وأن الآباء غير مطلعين بما يكفي على ما يفعله الأبناء في الإنترنت وكم يمضون من الوقت في هذا الوسط؛ فقد أفاد حوالي ثلثي التلاميذ أنهم يستخدمون الإنترنت للفرار من الواقع، وثبت أن أكثر من 90% منهم يحتاج للبقاء على الإنترنت لفترات أطول مما يخططون له، وتبين أن ثلث الذي تم اختبارهم يخفقون في إنجاز واجباتهم؛ ويتعرض التلاميذ عبر الإنترنت للعنف أو يقومون هم بممارسته.

تشير النتائج التي توصلنا إليها إلى ضرورة إيجاد طرق ناجعة لمكافحة ظاهرتي العنف عبر الإنترنت والإدمان على الإنترنت والرد عليهما، إضافة إلى ضرورة إيجاد البرامج الوقائية الملائمة والترويج للعادات الصحية في استخدام الإنترنت. ومن المؤكد أن مثل تلك البرامج تحتاج لمقاربة متعددة التخصصات وتعاون تام بين مختلف المؤسسات.

تم عرض النتائج في مائدة مستديرة شارك فيها ممثلو المؤسسات والجمعيات والأفراد الذين تعنيهم هذه المسألة بصورة مباشرة أو غير مباشرة. وقد تمخض ذلك اللقاء عن توصيات مفيدة أعطت لنتائج الدراسة بعدا متميزا في الخبرة المتعدد التخصصات.

الكلمات الرئيسية: الإنترنت، الإدمان على الإنترنت، العنف عبر الإنترنت، المدرسة.

cyber violence presence in this specific population group. The research sample showed that internet is used for educational purposes by only 9% of the respondents, parents are not sufficiently involved in their children's engagement on the internet and are not aware of the actual time their children spend with this media; almost two thirds of this group admitted using the internet as an escape from reality, more than 90% of these students feel the need to be engaged to internet longer than they have planned; a third of the total respondents do not manage to complete their tasks due to the internet and finally because of internet, the students experience and commit various forms of violence. The results of this research indicate that there is an urgent need for developing effective methods for suppressing and reacting to the phenomenon of internet violence and internet addiction and imply the necessity for evolving adequate preventive measures to promote healthy habits of internet usage. Of course such programs require interdisciplinary approach as well as inter-institutional cooperation. Consequently, the results of this research were presented at the round table wherein representatives of various institutions, associations as well as individuals directly or indirectly concerned with the issue, took part. This gathering also delivered some very useful conclusions that gave it a specific practical and multidisciplinary dimension.

Key words: internet, internet addiction, cyber violence, school